

М. В. Гузела

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права і процесу

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

© Гузела М. В., 2016

Досліджено питання правового статусу підозрюваного в кримінальному провадженні в контексті стандартів, закріплених у нормах міжнародно-правових актів, визнаних Україною. Оскільки чинний Кримінальний процесуальний кодекс України закріплює підозрюваного як єдиного суб'єкта кримінального провадження, щодо якого провадиться кримінальне переслідування на стадії досудового розслідування, то, враховуючи пріоритет положень міжнародно-правових актів, ратифікованих Верховною Радою України, над нормами національного кримінального процесуального законодавства, предметом ретельного наукового аналізу постає проблема забезпечення прав підозрюваного на основі міжнародних стандартів.

Визначено, що забезпечення прав підозрюваного в контексті міжнародних стандартів регламентується нормами міжнародно-правових актів, які, зокрема, містять основні ознаки підозри, а також гарантії існування необхідного мінімального об'єму процесуальних прав підозрюваного, що становлять його процесуальний статус.

Ключові слова: підозрюваний, права підозрюваного, кримінальне провадження, міжнародні стандарти.

М. В. Гузела

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ ПОДОЗРЕВАЕМОГО В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

В статье исследуется вопрос правового статуса подозреваемого в уголовном процессе в контексте стандартов, закрепленных в нормах международно-правовых актов, признанных Украиной. Поскольку действующий Уголовный процессуальный кодекс Украины закрепляет подозреваемого как единого субъекта уголовного производства, в отношении которого осуществляется уголовное преследование на стадии досудебного расследования, то, учитывая приоритет положений международно-правовых актов, ратифицированных Верховной Радой Украины, над нормами национального уголовного процессуального законодательства, предметом тщательного научного анализа является проблема обеспечения прав подозреваемого на основе международных стандартов.

Определено, что обеспечение прав подозреваемого в контексте международных стандартов регламентируется нормами международно-правовых актов, которые, в частности, содержат основные признаки подозрения, а также гарантии существования необходимого минимального объема процессуальных прав подозреваемого, составляющих его процессуальный статус.

Ключевые слова: подозреваемый, права подозреваемого, уголовный процесс, международные стандарты.

INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE RIGHTS OF SUSPECTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article examines the legal status of suspects in criminal proceedings in the context of the standards laid down in the rules of international legal acts recognized by Ukraine. Since the current Criminal Procedure Code of Ukraine establishes the suspect as the sole subject of criminal proceedings in respect of which the prosecution is made under preliminary investigation, given the priority provisions of international instruments ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine on criminal procedural rules of national law, subject thorough scientific analysis raises the problem of the rights of the suspect based on international standards.

Determined that the rights of the suspect in the context of international standards regulated by norms of international instruments that contain suspected basic features and safeguards the existence of the required minimum amount of procedural rights of suspected constituting its procedural status.

Key words: the suspect, the suspect law, criminal procedure, international standards.

Постановка проблеми. Сучасна Україна переживає період комплексного реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства в світлі відповідності його до європейських та міжнародних стандартів. Логічним результатом діяльності нашої держави на цьому шляху є закріплення пріоритету положень міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, над нормами національного кримінального процесуального законодавства. Цим обумовлюється необхідність ретельного вивчення норм (стандартів) міжнародно-правових актів у галузі забезпечення прав і свобод особи під час здійснення щодо неї кримінального переслідування, зокрема в процесі залучення такої особи в кримінальний процес як підозрюваного. Треба зазначити, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України закріплює підозрюваного як єдиного суб'єкта кримінального провадження, щодо якого провадиться кримінальне переслідування в стадії досудового розслідування. Саме тому предметом ретельного наукового аналізу постає проблема забезпечення прав підозрюваного в контексті стандартів, закріплених у нормах міжнародно-правових актів, визнаних Україною.

Аналіз досліджуваної проблеми. Теоретичним підґрунтям для цього дослідження стали наукові дослідження учених-процесуалістів як радянського періоду, так і сучасного періоду незалежності нашої держави, які більшою чи меншою мірою охоплюють питання інституту підозри в кримінальному провадженні. Передусім, це праці С. А. Альперта, В. П. Божьева, М. І. Пастухова, Л. Д. Кокорева, а також С. П. Бекешко, Є. А. Матвієнко, Б. А. Денежкіна, А. А. Гриненко, Г. К. Кожевнікова, С. Ф. Шуміліна, Д. Д. Кудинова, А. Р. Михайленка, Р. І. Назаренка та інших.

Мета дослідження полягає в дослідженні сутнісних характеристик, які визначали стандарти забезпечення прав підозрюваного на основі норм міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, та стан закріплення цих стандартів у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України.

Виклад основного матеріалу. Поява такого суб'єкта як підозрюваний у процесі здійснення кримінального провадження, а також наділення його відповідним процесуальним статусом є важливою гарантією захисту від необґрунтованого кримінально процесуального примусу та безпідставного обвинувачення. Більше того, підозрюваний відповідно до чинного КПК України є єдиним суб'єктом, щодо якого здійснюється кримінальне переслідування в стадії досудового розслідування через повідомлення про підозру у вчиненні ним кримінального правопорушення. З моменту повідомлення про підозру до підозрюваного можна застосувати заходи забезпечення кримінального провадження (зокрема, запобіжні заходи), з одного боку. З іншого боку, підозрювані наділяються відповідним процесуальним статусом, який виступає важливою гарантією захисту від

підозри (особисто та через свого захисника-адвоката), а також особистої участі в кримінальному провадженні та реалізації ним передбачених КПК України процесуальних прав.

У ст. 42 КПК України закріплене положення, що підозрюваним є особа, якій у порядку передбаченому КПК України повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Однак, на основі змісту ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру обов'язково здійснюється і у разі затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, і у разі обрання запобіжного заходу, і у разі наявності достатніх доказів для підозри [7]. Тому можна зробити висновок, що основним способом надання особі статусу підозрюваного у кримінальному провадженні, є письмове повідомлення про підозру. Ми поділяємо позицію, що з моменту повідомлення про підозру розпочинається притягнення особи до кримінальної відповідальності та з цього моменту чітко проявляється дія функції кримінального обвинувачення [1, с. 274].

У зазначеній вище ст. 42 КПК України закріплюється процесуальний статус підозрюваного. Однак, окремим питанням процесуального статусу підозрюваного в кримінальному провадженні, а також загальні стандарти реалізації підозрюваним своїх прав закріплюються також і в нормах низки міжнародно-правових актів. У деяких з них міститься досить обмежена кількість норм, які охоплюють специфічні ознаки та дефініції, які характеризують особу підозрюваного. Зокрема, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.) в п. "с" ч. 1 ст. 5 регламентує законний арешт або затримання особи за обґрунтованою підозрою [4, 6]. Однак роз'яснення поняття "обґрунтована підозра" трапляється вже у рішеннях Європейського Суду з прав людини, які також є частиною національного законодавства України. Так, у рішенні по справі "Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom" від 30.08.1990 р. Європейський Суд наголошує, що наявність обґрунтованої підозри передбачає існування певних фактів або ж інформації, які можуть переконати стороннього спостерігача в тому, що особа стосовно якої виноситься рішення, могла вчинити кримінальне правопорушення [11]. Інакше кажучи, факти, які є підставою для підозри аж ніяк не повинні бути наділені таким ступенем переконливості як факти необхідні для обвинувачення. Так само п. 7 Основних Положень про роль адвокатів, схвалених восьмим Конгресом ООН зі запобігання злочинам (серпень 1990 р., Нью-Йорк) вказує на особу, піддану затриманню, арешту чи поміщенню в тюрму з пред'явленням чи без пред'явлення обвинувачення у вчиненні злочину [10]. Однак, Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі, схвалений резолюцією № 43/173 Генеральної Асамблеї ООН 9 грудня 1988 р. термін "арешт" регламентує, як акт затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Це самий документ у вже іншому принципі № 36 закріплює права підозрюваної або обвинуваченої затриманої особи [5]. Аналогічно, в п. 2.1 Мінімальних стандартних правил ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійських правил), прийнятих резолюцією № 45/110 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. наголошено, що незалежно від того чи особи є підозрюваними, обвинуваченими чи засудженими, якщо щодо них здійснюється відповідно судове переслідування, судовий розгляд чи виконання вироку – ці особи іменуються правопорушниками [8]. Тому ми підтримуємо позицію, що в міжнародно-правових актах регламентується на рівні з поняттям обвинуваченого також і поняття підозрюваного як самостійного суб'єкта кримінального провадження [3, с. 81].

Однак деякі міжнародно-правові акти в своїх нормах, окрім дефінітивних правил, також містять ще й гарантії реалізації прав підозрюваного. Зокрема, Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, прийняті на першому Конгресі ООН зі запобігання злочинності (Женева, 1955 р.), схвалені резолюціями Економічної та Соціальної Ради № 663 від 31 липня 1957 р., та № 2076 від 13 травня 1977 р. в ст. 95 закріплюють положення про те, що особи, які були заарештовані або ж поміщені в тюрму без пред'явлення обвинувачення, мають право на захист так само, як і інші особи (обвинувачені чи засуджені) [9].

Треба зазначити, що права підозрюваного в міжнародно-правових актах закріплюються у формі необхідного мінімального об'єму прав особи, яка є найменш захищеною під час кримінального переслідування, а саме – в процесі затримання або в процесі взяття (поміщення) під варту. До такого об'єму прав підозрюваного треба зарахувати: право на захист, право отримати

безоплатну медичну допомогу, право користуватися рідною мовою тощо. Так, відповідно до 13-го принципу Зводу принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі, схвалений резолюцією № 43/173 Генеральної Асамблеї ООН 9 грудня 1988 р. особі під час затримання чи зразу ж після затримання уповноваженим органом роз'яснюються права, а також процедура реалізації цих прав [5]. Своєю чергою, ч. 2 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.) потребує роз'яснення прав особі зрозумілою їй мовою, а ст. 6 цієї ж Конвенції закріплює право особи, яка піддається затриманню чи ув'язненню, користуватися рідною мовою та скористатися безкоштовною допомогою перекладача [6]. Відповідно до принципу № 24 Зводу принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі, схвалений резолюцією № 43/173 Генеральної Асамблеї ООН 9 грудня 1988 р., затримана особа за місцем затримання має можливість і право пройти належний медичний огляд, а також у кожному разі необхідності скористатися безоплатним медичним обслуговуванням [5].

Проаналізовані вище необхідні мінімальні права підозрюваного в кримінальному процесі в стадії досудового розслідування закріплюються відповідними регламентованими в міжнародно-правових актах процесуальними гарантіями, що діють на всіх етапах кримінального провадження стосовно підозрюваного. Поділяємо твердження, що до таких процесуальних гарантій треба зарахувати: рівність поширення прав на всіх затриманих громадян; визначені правила затримання чи тримання під вартою (законність, режим, документальна фіксація, повідомлення членів родини); належні умови утримання; гуманне ставлення до затриманих; забезпечення правового статусу затриманого; судовий (чи інший) контроль за затриманням та умовами утримання затриманих [2; с. 34].

Вважаємо, що чи не найважливішою гарантією в процесі кримінального провадження є законність затримання підозрюваного. Відповідно до Зводу принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі, схвалений резолюцією № 43/173 Генеральної Асамблеї ООН 9 грудня 1988 р. (зокрема, принципи 2, 4, 11, 12) затримання вважається законним, якщо воно здійснене: в чіткій відповідності закону і уповноваженими законом службовими особами; на підставі рішення уповноваженого органу; затриманому та його адвокату доведено як зміст рішення так і причини затримання; в протоколі затримання відображено час фактичного затримання і час доставки затриманого до місця тримання під вартою; копія протоколу затримання вручена затриманому (підозрюваному) [5]. Своєю чергою, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.) в п. "с" ч. 1 ст. 5 регламентує законність затримання (тримання під вартою) тільки: якщо таке затримання проведене з метою наступного доставлення особи до компетентного органу за обґрунтованою підозрою у вчиненні нею кримінального правопорушення; якщо є достатні підстави вважати, що затримання може бути єдиною умовою попередити вчинення правопорушення або ж усунути можливість підозрюваного ухилитися від органів, що провадять кримінальне переслідування. Ч. 3 цієї ж норми Конвенції зобов'язує невідкладно доправити затриманого (підозрюваного) до судді (або іншої уповноваженої особи) та провести судовий розгляд у розумні строки [6]. Треба нагадати, що відповідно до ст. 211 КПК України затримана особа повинна бути доставлена до слідчого судді не пізніше ніж 60 годин з моменту затримання або ж (протягом такого ж строку) повинна бути звільнена [7]. Вважаємо, що таке положення чинного КПК не сповна відповідає ч. 3 ст. 5 зазначеної Конвенції.

Висновки. Так, проведений аналіз норм вищезазначених міжнародно-правових актів дає нам змогу підтримати твердження про існування, здебільшого, двох груп норм, які б регламентували статус підозрюваного в кримінальному провадженні. До першої групи треба зарахувати так звані дефінітивні норми, в яких містяться істотні ознаки підозри та формулюється поняття підозрюваного як самостійного суб'єкта кримінально-процесуальних відносин. Другу ж групу становлять норми, які встановлюють, а також містять гарантії існування необхідного мінімального об'єму процесуальних прав підозрюваного, які становлять його процесуальний статус [3, с. 74].

Окрім цього, треба зазначити, що в багатьох міжнародно-правових актах, які закріплюють права осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, певні їх норми прямо чи опосередковано врегульовують можливість забезпечення прав підозрюваного у вчиненні кримінального

правопорушення, а також закріплюють певні гарантії реалізації підозрюваним своїх процесуальних прав. Однак, регламентована в нормах міжнародно-правових актів участь підозрюваного в кримінальному провадженні реалізується шляхом закріплення певної мінімальної кількості (об'єму) прав особи, яка в разі настання певних умов є найбільш незахищеною в процесі здійснення кримінального провадження. Такі умови можуть виникнути здебільшого в процесі затримання підозрюваного або ж тримання його під вартою.

1. Безносюк А. М. Підозрюваний у кримінальному провадженні // А. М. Безносюк // *Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки.* – Вип. 61. – Київ. – 2013. – С. 272–278. 2. Григорьев В. Н. *Задержание подозреваемого.* – М. : ЮрИнфор. – 1999. – С. 34–35. 3. Зайцев О. И., Смирнов П. А. *Подозреваемый в уголовном процессе.* – М. : Экзамен. – 2005. – 320 с. 4. Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР “Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950р.)//[http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр) (дата звернення 14.09.2016). 5. Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню у будь якій формі, схвалений резолюцією № 43/173 Генеральної Асамблеї ООН 9 грудня 1988 р. //[http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206) (дата звернення 16.09.2016) 6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950р.)//[http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004) (дата звернення 14.05.2016) 7. Кримінальний процесуальний кодекс (станом на 01 вересня 2016 року). – Харків : Право. – 2016. 8. Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила), прийнятих резолюцією № 45/110 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. // [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230) (дата звернення 14.09.2016) 9. Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, прийняті на першому Конгресі ООН по попередженню злочинності (Женева, 1955р.), схвалені резолюціями Економічної та Соціальної Ради № 663 від 31 липня 1957 р., та № 2076 від 13 травня 1977 р. // [http:// www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus...](http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus...)(дата звернення 30.08.2016) 10. Основні Положення про роль адвокатів, схвалені восьмим Конгресом ООН по попередженню злочинів (серпень 1990 р., Нью-Йорк)//[http:// zakon.rada.gov.ua/go/995_835](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_835)(дата звернення 02.09.2016) 11. Рішення ЄСПЛ по справі “Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom” від 30.08.1990 р. // [http:// www.refworld.org/docid/3ae6b6f90.html](http://www.refworld.org/docid/3ae6b6f90.html) (дата звернення 14.09.2016)

REFERENCES

1. Beznosjuk A.M. *Pidozrjuvanyj u kryminal'nomu provadzheni [A suspect in criminal proceedings]* // A. M. Beznosjuk // *Derzhava i pravo. Zbirnyk naukovykh prac'. Jurydychni i politychni nauky*, Vypusk 61, Kyjiv, 2013, pp. 272–278. 2. Grygor'ev V. N. *Zaderzhanye podozrevaemog [Suspect's detention]*, M.: JurYnfor, 1999, pp. 34–35. 3. Zajcev O. Y., Smyrnov P. A. *Podozrevaemyj v ugovolnom processe [The suspect in the criminal process]*, M.: Ekzamen, 2005, 320 p. 4. *Zakon Ukrainy vid 17.07.1997 № 475/97-VR “Pro ratyfikaciju Konvenciji pro zahyst prav ljudyny ta osnovopolozhnyh svobod (1950 r.)”*// [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр) (accessed 14.09.2016). 5. *Zvid pryncypiv zahystu vsih osib, scho pidajut'sja zatrymannju chy uv'jaznennju u bud' jakij formi, shvalenyj rezoljucijeju № 43/173 General'noji Asambleji OON 9 grudnja 1988r.*// [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206) (accessed 16.09.2016) 6. *Konvencija pro zahyst prav ljudyny ta osnovopolozhnyh svobod (1950r.)* // [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004) (accessed 14.05.2016) 7. *Kryminal'nyj procesual'nyj kodeks (stanom na 01 veresnja 2016 roku).* – Harkiv : Pravo. – 2016. 8. *Minimal'ni standartni pravyla OON schodo zahodiv, ne pov'jazanyh z tjuremnyj uv'jaznennjam (Tokijs'ki pravyla), pryjnjatyh rezoljucijeju №45/110 General'noji Asambleji OON vid 14 grudnja 1990r.* // [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230) (accessed 14.09.2016) 9. *Minimal'ni standartni pravyla povodzhennja z uv'jaznennyj, pryjnjati na pershomu Kongresi OON po poperedzhennju zlochynnosti (Zheneva, 1955 r.), shvaleni rezoljucijamy Ekonomichnoji ta Social'noji Rady № 663 vid 31 lypnja 1957 r., ta № 2076 vid 13 travnja 1977 r.* // [http:// www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus...](http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus...)(accessed 30.08.2016) 10. *Osnovni Polozhennja pro rol' advokativ, shvaleni vos'mym Kongresom OON po poperedzhennju zlochyniv (serpen' 1990 r., N'ju-Jork)*// [http:// zakon.rada.gov.ua/go/995_835](http://zakon.rada.gov.ua/go/995_835)(accessed 02.09.2016) 11. *Rishennja JeSPL po spravi “Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom” vid 30.08.1990r.*// [http:// www.refworld.org/docid/3ae6b6f90.html](http://www.refworld.org/docid/3ae6b6f90.html) (accessed 14.09.2016)